

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ КУЛТУРНИ ТРАДИЦИИ	
Изходен №:	
Входен №: 382	09.07 2020
Седмичен в. и. (платеност), стр. 17	

RECENZE

disertační práce k přisouzení vědeckého titulu habilitovaného doktora věd
v oblasti vysokého školství *Humanitní vědy*
profesní směr 2.2. *Historie a archeologie*
vědecký obor 05.03.04. *Nová a nejnovější obecná historie*

Autor: *Teodorička Ilieva Gotovska-Henze*

Téma: Bulhaři v česko-ruské výměně písemností (30.–60. léta 19. století)

Recenzentka: prof. PhD Margarita Zacharieva Mladenova, DrSc

Doc. Teodorička Gotovska-Henze, CSc je vědeckou pracovnící v sekci Historie světa a mezinárodních vztahů v nové a nejnovější době Ústavu historických studií Bulharské akademie věd, ve kterém pracuje od r. 1989. Její práce v oblasti historie Střední Evropy začíná již dříve – v době přípravy její kandidátské disertační práce na Karlově univerzitě v Praze a také při jejích specializacích na univerzitách v Eichshtedu, v Boloni a v Praze. Hlavní oblasti jejího vědeckého zájmu jsou: Historie slavistiky, bulharsko-české kulturní a politické vztahy, Historie Střední Evropy v 19. a 20. století.

Recenzovaná disertační práce doc. Teodoričky Gotovské-Henze je věnována tématu, které ještě nedostalo své interdisciplinární shrnutí s ohledem na vzájemné vztahy Bulharů s evropským vědeckým světem od počátku až do 60. let 19. stol. Zvláštností vědeckého výzkumu před začátkem Bulharského obrození, která vznikla díky politické situaci a historiografickým názorům doby, je nezájem o jiná témata kromě činyů šlechty a panovníků. Proto historická věda neprojevuje žádný zájem o dějiny Bulharů, zbavených vlastní šlechty. Autorka se snaží zachytit bulharské téma v slavistice od samého začátku – 30. až 60. léta 19. stol. a sleduje dějiny české a ruské vědy (větších slavistických center a pozoruhodných osobností) a také roli samotných Bulharů v jejich „objevení“ pro slavistiku Nové doby. Tyto okolnosti stanoví vědecký přínos celé práce samotnou volbou tématu.

Časový rozsah objektu studia je stanoven vznikem zájmu o bulharský národ jako objekt slavistických studií r. 1826 v souvislosti s cyrilometodějskou tematikou až do vzniku vlastních bulharských výzkumů – první bibliografie novobulharských knih, sepsané Ivanem Šopovem (vydané v Praze) a první bulharské gramatiky bratří Cankovů (vydané ve Vídni). Do tohoto období patří i první vědecké práce ruských a českých autorů, kteří věnují pozornost bulharskému lidu, jeho jazyku a dějinám Bulharska v době Cyrila a Metoděje a během následujících století. V neposlední řadě jejich názory hrají důležitou úlohu pro rozvoj novobulharského školství a vzdělání. Interdisciplinárnost celé práce je dána cílem výzkumu

ukázat vývoj představ o Bulharech – od vzniku názoru, že jsou turecko-tatarského původu až po objevení slovanských zvláštností jejich jazyka a kultury. Rozšíření tohoto názoru vede za sebou vznik příslušného vědeckého vzdělání bulharských vzdělavců a osvětových činitelů, zakladatelů současného bulharského školství. Samozřejmě časové omezení nemůže být absolutní, je potřeba brát ohled na výchozí úroveň znalostí o Bulharech během předchozího období a také spojení s tématy studovanými během předakademického období. Proto jsou tyto dva aspekty uvedeny mezi úkoly studia, které si autorka klade a kam také zařadila i první Bulhary, kteří se dostali do kontaktu s ruskými a českými vědci. Sem patří i nejdůležitější osobnosti slavistů, které pracovaly v oblasti bulharistické tematiky v obou zemích. Přirozeně součástí vědeckých úkolů disertační práce je také počátek novobulharského školství a vzdělání, počátky slavistiky v Habsburském mocnářství a první bulharští vědci, kteří se zabývali jazykovou tematikou.

Osobnosti, kterými začíná studium bulharské tematiky, jsou Job Felix (Gelasius) Dobner a Josef Dobrovský – první vědci, kteří se věnují tématu cyrilometodějskému a především staroslověnštině. Důležitou figurou ve vývoji vznikající slavistiky je Jernej (Bartoloměj) Kopitar, o něco mladší kolega J. Dobrovského. J. Kopitar důsledně rozlišuje bulharštinu a srbštinu, ale jako autor Panonské teorie o vzniku jazyka cyrilometodějského popírá jeho bulharský charakter. Takovým způsobem byly postupně formovány dva směry v Habsburském mocnářství – austroslavismus Vídeňské školy založený J. Kopitarem a panslavismus rusofilského směru, jehož důležitým reprezentantem je Dobrovského žák Václav Hanka.

Z ruských vědců zvláště důležitou úlohu hrál hrabě Nikolaj Rumjancev a jeho spolek vědců-šlechticů a také pozoruhodný vědec v oblasti staroslověnského písemnictví Konstantin F. Kalajdovič. Počátek zvratu ve vědeckých názorech na charakter současné bulharštiny a jejího vztahu k jazyku cyrilometodějskému položil Alexandr Vostokov. Ke skupině ruských bulharistů a paleoslavistů je připojen i Srb Vuk Karadžić, jenž se zapojil do bulharistické problematiky v Rusku jako ctitel ruské vědy a zavedl do vědeckého studia důležité korekce stávajících představ o Bulharech základními poznatky o bulharštině. Autorka oceňuje i úlohu bulharských vystěhovalců v Jižním Rusku pro popularizaci bulharského jazyka a písemnictví ve vědeckých kruzích ruského mocnářství. Vědecké studium bulharistické problematiky ve vlastním smyslu začíná až po navázání osobních kontaktů mezi ruskými a českými vědci, k jejichž zájmům patří jazyk a minulost Bulharů.

Velkým přínosem disertační práce je analýza vlastního životopisu P. J. Šafaříka, dosud neinterpretovaného většinou vědců. Ten představuje rané období jeho života a formování jeho

vědeckých názorů. Tento životopis prokazuje domácí původ Šafaříkova vztahu k Slovanstvu a k husitství jako projev českého národního vědomí, které v 19. stol. formovalo zájem velkého vědce o Slovany. Tento zájem odráží nepřímý vliv Herdera jen druhotně, až po seznámení se mladého Šafaříka s pracemi J. Dobrovského a J. Kopitara ještě v době jeho studia na evangelickém liceu v Kežmárku.

P. J. Šafaříkovi jako základní postavě studovaného období je věnována asi polovina první kapitoly disertační práce. Nové poznatky o vývoji jeho bulharistických názorů, které disertantka odhalila, jsou podstatné nejen pro stanovení jeho úlohy při založení bulharistiky, ale jsou také důležitou částí jeho romantické motivace a paralelně s tím pečlivé faktografické práce, která objektivně musela zůstat fragmentární, ale přesto je mimořádně důležitá pro objektivní hodnocení jazyka Cyrila a Metoděje právě jako jazyk starobulharský.

Druhá kapitola práce je věnována 30. a počátku 40. let 19. stol., kdy romantismus jako kulturní směr zaujímá stále větší místo v evropském kulturním životě a pod jehož vliv se dostává celá řada vědců a veřejných činitelů tehdejší doby také při rozpracování témat týkajících se kultury, folkloru a historie slovanských národů. Objektem disertační práce jsou světonázory těchto vědců a jejich celkové představy o národě a historii projevující se ve studiu jazyka a kultury Slovanů (viděných jako jeden národ s mnoha „kmeny“). Sem autorka zařazuje osobnosti jako jsou Václav Hanka, Josef Jungmann, František Ladislav Čelakovský, František Palacký, kteří jsou známy svými rusofilskými názory a podporou pro ideu slovanské vzájemnosti. Šafaříkovy Slovanské starožitnosti jsou podle autorky prvním slavistickým bádáním, v jehož vzniku se odráží spolupráce mezi ruskými a českými slavisty. Z ruské strany se těchto procesů zúčastnili Petr Köppen, Michail Pogodin, Izmail I. Sreznevskij, Nikolaj Murzakevič, Viktor Grigorovič, Jurij I. Venelin. Mezi přínosy autorky patří také ocenění polemické stránky Šafaříkových Slovanských starožitností jako díla, jehož vznik byl provokován německými autory, podceňujícími roli a starobylost Slovanů (a tím pádem i jejich budoucí perspektivy), které prostřednictvím objektivních argumentů vyvrátilo toto stanovisko. Autorka oceňuje význam tohoto velkého díla pro Bulhary, pro stanovení jejich místa ve vytvoření a rozšíření jazyka cyrilometodějského.

Následující Šafaříkova práce – Slovanská etnografie – obsahuje více přesnějších poznatků o Bulharech a o bulharských nářečích, přináší také informace o bulharské diaspoře. V této kapitole se autorka věnuje vztahům českých autorů s jejich ruskými kolegy. Je zvláště podtržena úloha N. N. Murzakeviče, oděského profesora, který poskytoval základní informace o Bulharech jak P. J. Šafaříkovi, tak celé řadě ruských vědců a úřadů jako jsou Ministerstvo osvěty a Ruská imperátorská akademie věd. Samostatně se věnuje expedici Viktora I.

Grigoroviče na Balkáně a jejímu významu pro vznik práce P. J. Šafaříka Rozkvět slovanského písemnictví v Bulharsku, která byla vysoce oceněna a vzápětí přeložena do ruštiny, němčiny, srbštiny a bulharštiny.

Autorka věnuje širší pozornost činnosti Jurije Venelina a jeho významu nejen pro studium Bulharů jako objektu vědeckého studia, ale i pro jejich zapojení do tohoto studia vlastními silami, v roli aktivního subjektu. Akcent byl položen na vyústění jeho vědeckého projektu v program Bulharského obrození, realizovaný úsilím bulharské kolonie v Oděse a osobní zásluhou Nikoly Ch. Palauzova a Vasila Aprilova. Sbírání etnografických a folklorních materiálů se stalo úkolem všech vzdělaných Bulharů, kteří již v Bulharsku vznikly – přední místo mezi nimi autorka přisoudila Neofitu Rilskému. Zvláštní význam byl přisouzen V. Aprilovovi (založil pravidelnou výměnu knih s Českým národním muzeem) a vůbec celé bulharské kolonii v Oděse pro stanovení kontaktů nejen s ruskými, ale i s pražskými vědci v oblasti slavistiky. Díky autorkou studované korespondenci V. Aprilova bylo zjištěno, že tento bulharský obrozenec má důležitý přínos nejen pro seznámení ruských a českých slavistů s duchovní kulturou Bulharů, ale i pro popularizaci vědeckých poznatků těchto vědců mezi vzdělané Bulhary, především v jejich ruských překladech. Do této kulturní výměny se aktivně zapojil Michail F. Rajeckij, hlavní řídící ruského diplomatického kostela ve Vídni. Je uveden také význam Ivana Bogorova jak pro literární výměnu, tak i pro vznik bulharské vědyn knižním vydáním jeho Bulharských lidových písní a přísloví, kn. I (1842), řadou jeho knih, slovníků a gramatik, o nichž by se dalo říci, že jsou prvními v Bulharsku.

Třetí kapitola disertační práce je venována novobulharskému školství a vzdělání – jeho vzniku a vývoji mezi dvěma vědeckými centry, které jsou pro Bulhary relevantní – Ruskem a Českem. Podrobně byla analyzována úloha škol v Gabrovu a Koprivšticí, kde působili činitelé jako V. Aprilov, N. Palauzov a přední učitel těchto dvou městeček – Neofit Rilský. Dále je sledováno ustavení r. 1835 kateder historie a literatury slovanských „nářečí“ na čtyřech ruských univerzitách, kde začíná působení profesorů Petra Prajse, Izmaila Srezněvského, Osipa Bodjanského a Viktora Grigoroviče. Tato „velká čtyřka“ byla od samého začátku v kontaktu s pracovníky Českého národního muzea – P. J. Šafaříkem, V. Hankou a J. Jungmannem, a také s Vukem Karadžičem ve Vídni. Zvláštní význam se přikládá Šafaříkově učební koncepci a rozpracování programu pro slavistické školství v Prusku. Začíná se po mnoha zvratech realizovat i jeho úsilí o vytvoření podobné katedry na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. Autorka konstatuje význam celého Šafaříkova úsilí nejen jako školní program, ale také jako obrozenecké dílo.

Čtvrtá kapitola se zabývá vývojem vědeckých koncepcí slavistů a vznikem jejich politického aspektu – panslavizmu v Rusku a austroslavizmu v Habsburském mocnářství, které i přes to, že nebyly přijaty jako oficiální státní politika, ale přece jen vytvořily lepší podmínky pro vývoj slavistiky a slavistického školství, včetně ulehčeného přístupu pro bulharské studenty. Ve 40. letech se slavistika začíná vyvíjet i v jiných zemích. Uveden je i postup vzniku akademické slavistiky v Habsburském mocnářství.

Kritické poznámky: V disertační práci jsem narazila na izolované nepřesnosti a také na potřebu redaktorských oprav, které by bylo potřeba vzít v úvahu při publikaci práce a které mají spíše kosmetický charakter a nijak nesnižují její celkovou hodnotu.

1. A. Ke str. 28 – vydání české mluvnice J. Dobrovského je argumentovaně uvedeno jako přelom ve vzniku bohemistiky a v širším smyslu i slavistiky jako vědeckého oboru, ale pro přesnost se musí dodat, že otec slavistiky se netajil se svými vědeckými názory, probíral je se svými kolegy ze svého vědeckého kruhu ještě v 90. letech, takže v některých jejich gramatikách, které vyšly dříve, byly jeho ideje anticipovány, přesto, že vyšly jeho jménem teprve r. 1809 (viz dějiny spisovné češtiny Fr. Cuřina – Praha, 1985).

B. Jazyk z doby baroka/rekatolizace je spíše slabě prozkoumán, než „poškozen“, vážně byla poškozena hlavně jeho pozice ve veřejné komunikaci a v očích jeho mluvčích, pro něž zůstává ideálem jazyk 16. stol. Tyto změny tvoří sociolingvistický aspekt jeho užívání, kdežto jeho vlastní struktura v rámci jazykové normy nebyla podstatně zasažena. Představa o jeho „poškozenosti“ pochází z nízkého společenského sebevědomí jeho mluvčích na konci 18. a na začátku 19. stol., ne jako objektivní fakt. To je vlastní příčina toho, že J. Dobrovský sáhl po jazyk 16. stol., který byl ideálním vzorem v očích jeho současníků.

C. Pokud je mi známo, nejsou přímé důkazy toho, že by padělení rukopisu Královedvorského a Zelenohorského bylo provedeno osobně Václavem Hankou. S velkou pravděpodobností se předpokládá, že autorem je někdo z jeho kruhu, možná i on sám, ale nejsou přímé důkazy o tom, kdo je inspirátorem a kdo – realizátorem tohoto činu.

2. Na druhém místě uvádím jednotlivé nepřesnosti v bilharském textu, vzniklé i pod vlivem jazyka zkoumaných dokumentů. Patří sem několik termínů: Nejpodstatnější je poznámka o termínu *старославянски език* – velmi nepřesný překlad čes. *staroslověnština*. Akceptuji fakt, že autorka používá terminologii příslušného období, kdy texty vznikaly, ale musím poznamenat, že *staroslověnský* je termín používaný v české vědecké literatuře od doby

jejího vzniku až do dneška jen pro jazyk Cyrila a Metoděje, nikdy nebyl kontaminován s termínem *stasroslovanský* (= bul. *старославянски*). Na místě by bylo v absolutním počátku slavistiky mluvit o cyrilometodějském jazyku a od doby Šafaříkově můžeme klidně bulharsky mluvit o staré bulharštině (bul. *старобългарски език*) proto, že právě Šafařík prokázal jeho bulharský charakter.

Mám také terminologickou poznámku o termínech *иляхта* a *иляхтичи* (čes. *šlechta*, *šlechtici*), které v bulharských podmínkách budí asociace s polskými dějinami a proto je lepší, aby se do bulharštiny překládaly jako *аристокрация*, *аристократи*. Podobná je situace u bulh. *литературен език*, lepší je používat bul. termín *книжовен език* proto, že *литературен* se vztahuje jen na uměleckou literaturu. Kromě toho čes. *moderní* se používá ve významech ‘současný’, ne jako bulh. *модерен* ‘módní’.

Ostatní kritické poznámky se týkají jednotlivých jazykových nepřesností, které přirozeně vznikají při zpracování takového rozsáhlého díla na základě výlučně cizojazyčných zdrojů a nesnižují hodnotu práce jako celek. Dovolila jsem si je poznamenat a sdělit autorce hlavně v souvislosti s eventuálním vydáním celé práce, jaké bych doporučovala uskutečnit.

Na závěr bych dodala, že disertační práce zapojuje do vědecké komunikace nezveřejněné nebo jen částečně zveřejněné dokumenty Památníku národního písemnictví – osobní fondy českých autorů V. Hanky, P. J. Šafaříka a Fr. Palackého, Ivana Šopova. Poprvé byly použity údaje z osobního fondu Aloise Šembery – jednoho z prvních profesorů slavistické katedry Univerzity ve Vídni. Archivní materiály byly doplněny literárními zdroji z archívu Národního muzea v Praze (Archivní Sběrka, Oddělení rukopisů) a také 19-ti zveřejněnými dokumentárními sbírkami starých tisků z archivní kolekce Slovanské knihovny v Praze. Celková bibliografie zahrnuje více než 170 titulů.

Autoreferát přesně zachycuje obsah celého textu disertace, závěry a také objektivně vymezuje vědecký přínos autorky.

Na závěr bych chtěla podotknout, že disertační práce doc. Teodoričky Ilievé Gotovské-Henze na téma Bulhaři v česko-ruské výměně písemností (30.–60. léta 19. stol.), která byla navržena k obhajobě, představuje zralou syntézu nakopeného materiálu o dějinách slavistiky v její bulharistické části. Jak faktograficky, tak metodologicky je text přínosem pro studium tématu a zvláště s ohledem na význam právě ruských a českých vědců pro uvedení bulharského národa do oblasti výzkumu dobové vědy. Je to solidní studie rozsáhlého zdrojového materiálu, jehož části nebyly vždy dobře oceněny v dosavadních studiích a jejichž výsledky byly shrnuty kompetentně a vědecky objektivně. Závěry jsou významné pro vědu jako celek. Na základě toho navrhuji, aby doc. Teodorička Ilieva Gotovska-Henze získala

vědecký titul habilitovaného doktora věd v oblasti vysokého školství Humanitní vědy,
profesní směr 2.2. Historie a archeologie, vědecký obor 05.03.04. Nová a nejnovější historie.
Pro to z přesvědčení dávám svůj hlas.

8.7.2020 r.

Recenzentka: